

SECULARIZAREA ȘI NAȚIONALIZAREA UNUI *TOPOS* CLASIC: *LOCUS AMOENUS*, DIMITRIE BOLINTINEANU – *TRAIANIDA*

George Neagoe*

În cele ce urmează, ne propunem să descoperim mecanismele prin care acest *topos* clasic este integrat într-o viziune romantică, pornind de la epopeea *Traianida*, scrisă de Dimitrie Bolintineanu. Din câte cunoaștem, subiectul n-a fost tratat până acum, și aceasta, cel mai probabil, din pricina stilului greoi, a absenței ritmului din multe secvențe, a contradicțiilor în construcția textuală. Încercăm să integrăm rezultatele cercetării într-o tendință literară autohtonă a secolului al XIX-lea. Dificultatea întrezărită în acest moment al studiului se referă la terminologie, deoarece același cuvânt desemnează concepte neuniforme.

1. Terminologie și istorie literară

Preferința pentru o descriere „pașoptistă” a romantismului arată indecizia de a încadra într-un curent sau într-o tipologie culturală literatura română dintre 1830 și 1859. Remarcăm faptul că delimitarea temporală a *pașoptismului* ține, în primul rând, de un factor politic – Unirea Principatelor Române. Astfel, se conturează o noțiune care iese din sfera artistică sau care înglobează mai mult decât literatura. Amestecarea codurilor culturale și estetice este o trăsătură definitorie și scăderile acestei mentalități au fost semnalate de mai bine de un secol, odată cu redactarea primelor studii detașate asupra intrării literaturii române în faza modernizării. G. Ibrăileanu a remarcat faptul că textul beletristic a fost folosit ca „armă de propagandă”¹ și că, la momentul respectiv, „bine au făcut scriitorii”², în pofida subordonării poeziei, prozei și dramaturgiei ideologiei. Totuși, e cazul să ne distanțăm de o perspectivă care uniformizează ansamblul. Avem temeuri să credem că nu se poate vorbi de „pașoptism”, ci de pașoptisme. Dacă în Muntenia și în Moldova, scriitorii redactau fiziologii, meditații, schițe de moravuri, fabule, drame istorice și chiar proze poematice, în Transilvania, articolul din gazetă are ca

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române.

¹ G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* [1909], cap. VIII (*Un junimist patruzeciopist: Vasile Alecsandri*), în vol. *Opere*. I. *Spiritul critic în cultura românească, Scriitori și curente, Opera literară a d-lui Vlahuță*, ediție coordonată de Victor Durnea, *Introducere* de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014, p. 96.

² *Ibidem*.

temă fundamentală discursul direct, nu învățătura pliată pe o relatare, pe o evocare sau pe o invocare: „folositorul trebuie să cumpănească pe cele desfătătoare”³, afirmă G. Barițiu, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. D. Popovici a constatat că în gazeta brașoveană „articolele despre *cetățean, deputat, econom, partide politice, despre industrie, comerț, proprietate, tipar*, ne întâmpină la fiecare pas”⁴. Însă aceste distincții nu ne ajută prea mult la încadrarea pașoptismului într-o paradigmă literară. O analiză a sistemului de genuri și de specii din epocă poate aduce argumente suplimentare, imanente.

Paul Cornea susține ideea că în spațiul românesc apare, după 1830, un romantism care „coexistă adesea cu alte tipuri de modelaj artistic – și anume cu tipuri neoclasiche, preromantice, realist spontane, fie în contextul mai larg al mișcării literare, fie în cadrul operei aceluiași scriitor”⁵. Formularea istoricului trebuie citită cu mare atenție, întrucât ea se ocupă de conceptul tipologic de romantism, pe care autorul eseului de față îl preferă în detrimentul celorlalte⁶. Beneficiul unei asemenea alegeri constă în eliminările obstacolului privitor la defazările culturale. Viziunea asupra literaturii n-ar mai fi una evolutivă, ca o succesiune de mentalități ce se suprapun peste niște decenii sau secole. Istoria literară nu s-ar mai ocupa de cartografierea unor perioade, ci ar studia sistemul axiologic al fiecărui scriitor, astfel încât să observăm congruențele între congeneri și abaterile de la regulile de utilizare a *topoi*-lor. Cel puțin pentru scriitorii secolului al XIX-lea am obține rezultate surprinzătoare, descoperind personalități care înglobează atât „vechiul”, cât și „noul”. Ghilimelele nu fac decât să sublinieze că, în ochiul posterității, intelectualii care și-au desfășurat activitatea în preajma lui 1848 s-au format, pe de o parte, cu lecturile grecilor (Homer, Pindar, Anacreon, Sappho, Plutarh), cu aventurile și fabulosul *Alexandriei*, cu romanele de dragoste (*Erotocrit, Imberie și Margaronă*), cu legende parabiblice, iar, pe de altă parte, au fost contemporani și interesați de Hugo și Lamartine ori atrași de poezia lui Byron.

Dacă pentru Paul Cornea, romantismul funcționează în primul rând ca arhetip, pentru Virgil Nemoianu romantismul are un înțeles istoric. Teoreticianul extinde pentru întreaga Europă dihotomia „High Romanticism” – „Biedermeier Romanticism”⁷, introdusă în cazul literaturilor de expresie germană și engleză. Cu toate că autorul recunoaște că propria argumentație este periclitată de diferențele de evoluție între literatura germană și celelalte, el caută de fapt țările în care s-a manifestat „High Romanticism”, întrucât acolo faza „îmblânzită” este obligatorie: „Oriunde însă vreo formă de H. R. [*High Romanticism*, n.n.] a găsit teren propice,

³ Apud D. Popovici, *Romantismul românesc*, București, Editura Albatros, 1972, p. 327.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972, p. 518.

⁶ Paul Cornea face o distincție între trei ipostaze ale romantismului: „curent cultural”, „epocă” și „concept tipologic”, *op. cit.*, p. 10–11.

⁷ Virgil Nemoianu, *Îmblânzirea romantismului*, ediția a II-a, București, Curtea Veche Publishing, 2004, p. 12.

ea a fost urmată de ceva asemănător discursului și mentalității de tip Biedermeier”⁸. Cum Nemoianu nu susține nicăieri că romantismul *Biedermeier* se manifestă doar după High Romanticism, Nicolae Manolescu socotește romantismul românesc „de tipul *B. R. [Biedermeier Romanticism, n.n.]* atât prin eclectismul lui, cât și prin înclinația către formele neradicale și detotalizate, către istoric și etnic, cu, desigur, precizarea că el comportă nuanțe absolut particulare ce se cuvin relevate. Chiar și strict istoric, epoca romantică se suprapune la noi peste acest al doilea romantism european”⁹. Sugestia cea mai interesantă propusă de criticul literar se referă la modalitatea de investigație a epocii, subliniind, prin aceasta, caracterul european diluat al curentului: „E mai instructiv să observăm, felul în care romantismul românesc se sincronizează cu acela din țările care, ca și a noastră, au cunoscut doar al doilea val romantic, decât să continuăm a ne raporta la culturile occidentale peste care au trecut amândouă valurile. E singurul mod de a nu mai fi obsedați de vechea și fatala paradigmă defectivă, care ne menține, teoretic, în situația de colonie culturală”¹⁰. Concepția că pe teritoriul actualei României s-a manifestat un romantism este dominantă, cu nuanțările, distincțiile și teoretizările aferente. Oricum, din romantismul istoric nu pot fi extrase notele care îl particularizează, ci din reuniunea trăsăturilor manifestate constant într-o anumită perioadă se pot extrage informații mai clare despre romantism. Eugen Negrici încearcă reconsiderarea romantismului, pe temeiul caracteristicilor literare. Criticul este de părere că „sentimentul vacuității” i-a determinat pe cercetătorii români să impună conceptul de romantism pentru a sincroniza cultura autohtonă cu cele vestice. Având în vedere sinteza lui Mircea Angheliescu despre *Preromantismul românesc*, autorul *Expresivității involuntare* crede de cuviință să denumim „preromantism” întreaga manifestare artistică de la 1800 și până la Eminescu: „[...] ar fi poate mai corect să nu decretăm existența, până la marele poet, a unei prime etape a romantismului, ci să vorbim de un preromantism românesc de durată. Și asta în cazul în care ne-am hotărât să avem totuși, un curent de prestigiu european, măcar unul într-un secol”¹¹. Obiecția noastră este că prezența în opera lui Eminescu a unor elemente de *High Romanticism* nu legitimează manifestarea curentului ca atare. Nu scriitorul se definește prin concept, ci scriitorii dau temperatura și aspectul conceptului. În Anglia, de exemplu, „High Romanticism” ar fi imposibil de construit mental fără W. Wordsworth, S.T. Coleridge și, în parte, R. Southey, adică fără poezii „lakiști”.

După acest preambul cam lung, suntem datori cu un răspuns la întrebarea pe care am evitat-o la începutul studiului: care este tendința literară în care integrăm *Traianida* lui Dimitrie Bolintineanu? Lucrurile nu sunt chiar atât de complicate din

⁸ *Ibidem*.

⁹ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 149.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008, p. 193.

punctul nostru de vedere. Literatura unui autor nu trebuie judecată numai în funcție de paradigma culturală dominantă a timpului în care trăiește. În acest context, trebuie reamintite câteva dintre observațiile judicioase formulate de G. Ibrăileanu, în legătură cu inconsecvența primilor noștri romantici față de spiritul epocii, ajungând, în cazul lui Gr. Alexandrescu, la un traseu care nu mai respectă succesiunea curentelor. Explicații pot fi multiple: de la cele de ordin biologic – maturizarea și bătrânețea tot mai îngreunată de slăbiciunile trupului – la cele social-politice, dezamăgirea provocată de reprimarea mișcării de emancipare națională de 1848, în care a fost direct implicat. Concluzia criticului literar de la revista „Viața românească”, formulată într-un excurs al tezei lui de doctorat, susținută în 1912, este următoarea: „Oricum, această dublă influență arată că și opera lui Alexandrescu reprezintă faza de tranziție”¹². Utilizarea unor specii clasice prin excelență – fabula, satira, oda, epigrama – nu oferă indicii concludente despre substanța axiologică.

Deși *Traianida* a rămas, probabil, în conștiința lui Bolintineanu prima epopee încheiată din literatura română¹³, în acest text, redactat în două variante, în 1869 și 1870, *topoi*-i clasici sunt întrebuițați după o viziune romantică. Am specificat în titlu faptul că obiectul nostru de studiu este *locus amoenus*, care, așa cum vom argumenta, intră în consonanță cu romantismul național. În *Traianida*, prin *locus amoenus* se exprimă una din trăsăturile romantice de largă răspândire: „evadarea din prezentul care frustrează, din realul care apasă; aspirația spre infinit, ascendent, exotismul geografic și istoric; patosul mișcării, angajarea revoluționară, națională sau umanitară – totdeauna ostilă ordinii existente”¹⁴. Refugiul în trecut nu înseamnă atât noastalgie, cât mai ales transformarea valorilor dispărute în vremuri îndepărtate – patriotismul, eroismul – în alternative la prezentului dezolant. *Locus amoenus* este forjat în funcție de necesitățile „națiunii”, în fapt a conceptului prin care intelectualii romantici încearcă să ofere răspunsurile optime la dilemele, la angoasele și la problemele comunității. Trecutul capătă valențe utopice. Libertatea și demnitatea „poporului” dac, aura mitică a conducătorilor, precum Decebal, și respectul pe care îl impunea Dacia în fața Cetății Eterne se transformă în scopuri ale României.

Bolintineanu se numără printre scriitorii militanți, devotați realizării unui proiect politic orientat în direcția înfăptuirii Unirii (cel puțin a Principatelor dunărene) și a obținerii independenței. Marea parte a literaturii sale are ținta clară de a atrage adepți care să sprijine activ lupta pentru emancipare națională, mizând pe sensibilizarea națiunii române oprimată de străini, prin promovarea asiduă a

¹² G. Ibrăileanu, *Opera literară a d-lui Vlahuță* [1912], cap. *Epocile literaturii române moderne*, în vol. *Opere*. I. *Spiritul critic în cultura românească, Scriitori și curente, Opera literară a d-lui Vlahuță*, ediție coordonată de Victor Durnea, *Introducere* de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014, p. 418.

¹³ Dimitrie Bolintineanu a murit în 1872, cu trei ani înainte ca manuscrisul *Țiganiadei* lui I. Budai-Deleanu să fie găsit.

¹⁴ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 15.

înaintașilor iluștri și a trecutului glorios, ce îndreptățesc năzuințele poporului. Referindu-se la procesul de apariție a conștiinței scriitoricești în spațiul românesc, Leon Volovici sesizează această atitudine dominantă, anume că „scriitorul român [în genere, *n.n.*] dobândește acum, definitiv, un sentiment etic, al datoriei, față de cititori. El este, în această perioadă, un călăuzitor moral, un «povățuitor»¹⁵. D. Bolintineanu face parte și din rândul celor pentru care scrisul nu constituie o activitate suficientă. Nu se cuvenea ca literatul să rămână într-o poziție excentrică față de problemele stringente ale societății și ale națiunii. Trebuia ca scriitorul să se afle în avanposturile revendicării drepturilor uzurpate de opresiunile atât interne, cât și externe. Nu știm dacă națiunea îi percepea pe poeți ca potențiali salvatori ai neamului, dar suntem siguri că poeții își arogau titlul de exponenți ai propriilor teze: „nu realizarea personalității în calitate de scriitor era urmărită în primul rând, ci în calitate de *conducător spiritual* [...]”¹⁶. Literatura și politic se îngemănau în discursul care domina dezbaterile oficiale. Gustul cititorilor era orientat spre acest climat.

2. Interesul literar și interesul public

Poetul așază un *topos* clasic așa încât să exprime caracterul ales al „națiunii”, istoria plină de fapte de vitejie și vechimea culturală. Pentru Bolintineanu, *locus amoenus* exercită o fascinație uluitoare. El se numără, alături de C. Bolliac, printre acele spirite pasionate peste măsură de arheologie și de relicvele Daciei antice. În două articole publicate în nr. 13 din 15 decembrie 1868 al revistei „Albina Pindului”, Bolintineanu vorbește despre vitejia dacilor și de izvoarele de inspirație pentru construcția mitologică din *Traianida*. Scriitorul face prea ușor asocieri între zeii daci și alte divinități indoeuropene. Bazându-se pe unele inscripții de pe unele pietre descoperite la Sarmizegetusa [*Regia*, *n.n.*], poetul afirmă fără umbră de dubiu că Zamolxis a introdus în „Dacia doctrina lui Pitagora, ce este doctrina lui Mitra, doctrina ce se adoptă în Dacia după cum se dovedește în ruine”¹⁷. Menționând o altă dovadă arheologică descoperită în 1837, Bolintineanu este sigur că religia dacilor era „religia mitraică”, avansând ipoteza construirii mai multor temple închinat lui Mitra-Soarele în Dacia¹⁸. Apoi, autorul elaborează o analogie între Mitra – „mijlocitorul între sufletele omenești și Ormuzd”¹⁹ și Eudochia mijlocitorul „între Zamolxis și între sufletele omenești”²⁰. Bolintineanu nu se mulțumește să o transforme pe Dochia în simbolul unirii contrariilor, al vieții și al ordinii,

¹⁵ Leon Volovici, *Apariția scriitorului în cultura română*, ediția a II-a, București, Curtea Veche Publishing, 2004, p. 63.

¹⁶ *Ibidem*, p. 103.

¹⁷ Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, X, București, Editura Minerva, 1988, p. 607.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 608.

²⁰ *Ibidem*.

ci supralicitează statutul ontologic al zeiței conferindu-i și atributele „amorului”²¹. Paul Cornea prezintă câteva date care lămuresc, în bună măsură, ideile lui Bolintineanu despre descoperirile arheologice. Exegetul ilustrează că interesul pentru inscripții, sanctuare și ceramică data din perioada Regulamentul Organic: „Coborârea în trecut merge până la origini, însă nu cu scopul de a evidenția cu orice preț vestigiile romane. Dincolo de interesul legitimării descendenței ilustre, ceea ce atrage e însuși misterul începuturilor, fabulosul epocilor legendare, vechimea încifrată în ruine și în tezaure ascunse la noi aproape prin miracol. Săpăturile arheologice, inițiate încă sub administrația lui Kiseleff, stârnesc o mare curiozitate, ziarele popularizează pe larg descoperirile făcute, pe cât de spectaculoase, uneori, pe atât de fals interpretate de obicei. W. Blaramberg descrie ruinele romane de la Turnu Severin, Caracal, Celei și Turnu într-o serie de *Suveniruri istorice și arheologice asupra României* (Muz. naț., 1836, p. 2, 13, 27, 34). Tot el crede că a putut identifica la Slăveni, pe Dunăre, urmele unui sanctuar subpământean al zeului Mithra (*C. Rom.*, 1837, p. 181, 185)”²². Săpăturile arheologice au condus la o psihoză asemănătoare goanei după aur, începând cu aceiași ani, în Vestul sălbatic.

3. Peisajul și virtușii

Liviu Papadima remarcă faptul că în perioada 1830–1870, „poeții scriu într-o manieră discursivă. Creația poetică apare ca oratorie sui-generis”²³. *Traianida* se integrează perfect în această aserțiune. Decebal, Zalmoxis și bardul Orodel se întrec în declamații patriotice. Chiar și natura, când grăiește, ține prelegeri despre națiune. Regresiunea în regnul vegetal reprezintă răsplata fidelității față de țară. Întrebați de Eudochia, zeița iubirii, ce au fost înainte de a se transforma într-o „veselă silvă”, copacii îi răspund astfel: „– Suntem o armie, ziseră arborii / Care în zilele ce am trecut, / N-am depus armele; dar pentru patrie / Și libertățile ei, am dat viața”²⁴. Sacrificiul prin „botezul sângelui” în numele unității naționale se apropie de scenariul martirial creștin. Eroii-copaci sunt feriți de tăiere: „Nici ale omului barde / Nu atinseseră frunzele sale”²⁵. Dialogul este refăcut în varianta a doua a textului. Versurile exprimă direct că prin moartea pentru țara natală, oricine obține accesul la eternitate: „Noi, o, zee, – am fost în lume / Niște străluciți eroi. / Am murit lăsând un nume, / O patrie după noi”²⁶. Anonimatul eroilor nu reprezintă o dovadă pentru a susține că astfel devine privilegiat conducătorul, ci ilustrează că în

²¹ *Ibidem*.

²² Paul Cornea, *op. cit.*, p. 488.

²³ *Literatură și comunicare: relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 59.

²⁴ Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, III, București, Editura Minerva, p. 642.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 477.

discursul politizat „pentru romantici, eroul individual, chiar puternic valorizat, rămânea pe plan secundar față de marele erou colectiv: *poporul, națiunea*”²⁷.

Mult mai captivant decât aceste tirade ale patrioților transformați în elemente ale unei naturi plăcute este descrierea cerului al șaptelea din rai, acolo unde Cosânzeana îl duce pe Decebal, după ce amândoi au călătorit prin iad. D. Popovici este cel care a remarcat afinitățile *Traianidei* cu *Divina comedie*, cu *Paradisul pierdut* ori cu *Eneida*²⁸, dar nu a întreprins și o sondare amănunțită a chinurilor și a bucuriilor din cele două tărâmuri ale morților. În *Paradisul închipuit* de Bolintineanu patrioții își au locul asigurat: „Trec în al doilea cer unde sunt preoții, / Cei pioși și vârtoși în străluciri, / Unde se bucură de fericirile / Glorii, horele d-eroi martiri / Care căzuseră pentru a lor patrie / Pentru cult cu-armele dalbe în mână”²⁹. Însă în citatul anterior nu găsim nicio descriere a unui *locus amoenus*, ci o echivalare a răsplății divine pentru două grupuri de persoane: preoții și mireni care s-au jertfit pentru țară. Cucernicia impusă de haina preotească este egalată de martiriul săvârșit pentru religia laică (națiunea) și pentru credința sacră. Ajungând în cerul al șaptelea și ultimul, Decebal are privilegiul de a-și vedea locul hărăzit de Zalmoxis. Acest *locus amoenus* este destinat conducătorilor exemplari: „Vezi strălucire? / Aici sunt bunii regi ce dau popoarelor / Viața lor liberă, drepturi, mărire”³⁰. Următoarele versuri sunt cât se poate de transparente, fiind o transpunere în versuri ale „Graiului înainte cătră cetitoriu” din *Dioptra*³¹: „Aceste mari suflete nu cunosc urile, / Nici maladiile, nici bătrânețe. / Nici întunericul / Viața nu-i fragedă”³². Totuși, există o diferență majoră. Bolintineanu păstrează succesiunea unităților temporale, spre deosebire de textul de edificare moral-religioasă, care anulează timpul³³: „Timpul nu scutură dulcea junețe / Orele timpurii nimeni nu numără / Ele pe aripe nu iau nimic / Și trecând repede buchetul zilelor / Și-al desfătărilor ele nu stric [...] / Viitor și trecut nu îl mai tulbură”. Comparația între pasajele analoge reliefează că în „al șaptelea cer” timpul nu s-a oprit, ci continuă, fără a afecta pe nimeni. Primăvara este eternă în ambele opere, cu mențiunea că la Bolintineanu are conotația de anotimp: „Primăvăroasele zile cu aripa / Coperă aerul p-aste locașe”³⁴, iar în *Dioptra* primăvara blochează circuitul lunilor³⁵.

²⁷ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2006.

²⁸ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 297.

²⁹ Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, III, p. 499.

³⁰ *Ibidem*, p. 500.

³¹ „[...] iar sufletul cel înțelegătoriu se întoarce întru moșiia de unde au venit, unde nu e moarte, nici foamete, nici seate, nici boale, nu e plâns, nici întunecare [...]” (*Dioptra* în *Crestomație de literatură română veche*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 68).

³² Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 500.

³³ „Nu e acolo soare, nici lună și nu schimbă iale cu încungiurările lor zilele și nopțile, ce iaste lumina aceii vieți[...]” (*Dioptra* în *loc. cit.*).

³⁴ Dimitrie Bolintineanu, *loc. cit.*

³⁵ „Nu e acolo iarnă, nici vară, ce veacinică primăvară este” (*Dioptra* în *loc. cit.*).

Decebal primește consimțământul să vadă locul sortit martirilor neamului, admirând Câmpiile Elizee românești: „[...] «Vin Decebal, rege iubit, / Prin a ta dragoste pentru a ta patrie, prin vitejiile ce ai uneltit / Meriți a zeilor grație. Plimbă-te, / Vezi fericirile ce te așteaptă. / Locul heroilor, care-și dau zilele / Pentru a lor patrie, răsplată dreaptă / Mori pentru binele tuturor, Decebal! / Fă-ți datoriile ce zeii impun»,³⁶. Numai eroii au dreptul să stea în *locus amoenus*. Peisajul devine redundant în acest punct, pentru că Bolintineanu, ca și în alte secvențe, repetă versurile după câteva pagini. Paralelismul între *Traianida* și *Dioptra* rămâne valabil și în ceea ce privește „cei doi luminători”: „Luna și soarele el nu le vede”³⁷, și nu pentru că ochii nu suportă lumina lor orbitoare, ci pentru că „nu e soare, nici lună”³⁸. Urmându-i pe Homer și pe Vergiliu, Bolintineanu descrie un *locus amoenus*, adunând toate elementele necesare, doar că adaugă un intrus: „Arbori cu fructe d-aur se coperă / Munții perd frunțile verzi în azur. / Lacuri prin cele opt ceruri feerice / Râur molatece cu lin murmur. / Silvele-mprăștie dulce prefumele, / Florile, pulbere încolorată. / Paseri cu cântece dulci ca plăcerile / De estaz ne-nțeles sufletu-mbată”³⁹. Ce pot însemna cele opt ceruri? Legătura lor cu „ogdoada” („octoada”) este destul de vagă, fiindcă nicăieri nu apare vreun indiciu că este vorba de zei. Poate că e o greșeala de redactare sau de transcriere. Rămâne însă de verificat. Poate că datorită genealogiei macedoromâne, Bolintineanu a fost atras de ideea împământării Olimpului în România.

4. Chestiuni de filologie

Terminologia din câmpul semantic al națiunii abundă. Ne vom concentra asupra termenilor „gintă” și „popor”, folosind, cu funcție de dezambiguizare cuvintele „norod” și „limbă”. *Gintă* capătă înțelesul de seminție nobilă, destul de târziu. În dicționarul său, H. Tiktin menționează pentru sensul respectiv un vers din *Cântecul gintei latine* de V. Alecsandri, apărut în 1875 în volum. Dacă îi dăm crezare lui Asachi în privința datării poeziei *Cătră Italia* în 1812, se pare că avem o atestare mai veche: „Undre mândre monumente ale domnitoarei ginte / Înviază mii icoane la aducerea aminte!”. Cu o conotație apreciativă folosește cuvântul Bolintineanu: „Primiți, români, această poemă ce vă spune / Că din eroi se naște a voastră națiune: / Din două ginte-antice, din două ginte mari, / Deopotrivă brave, deopotrivă tari”⁴⁰. Până a ajunge la astfel de utilizări eminentemente pozitive, se pare că, în scrisul românesc, *gintă* a avut o conotație peiorativă adică aceea de păgân, fie ca persoane din afara celor doisprezece triburi ale lui Israel: „Pomeniră numele tău

³⁶ Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 502.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Dioptra* în *loc. cit.*

³⁹ Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 502.

⁴⁰ Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 625.

în toate ginture (și) ginture”⁴¹, fie ca păcătoși: „Și vădzu pre-sfânta maica lui Hs. (în iadu) multe munci gintului omenescu”⁴². Este de verificat dacă a existat și un al treilea sens, de mulțime de oameni: „Totu gintulu cade-se a se adura”⁴³, deși aici *gintă* < ksl. *norodu*, care apare în ocurență principală cu „limbă” – oameni din afara seminției israelite: „Pentru ce s-au înfierbântat limbile și noroadele au cugetat deșarte”⁴⁴. Problema rămâne deschisă, mai ales că multe citate și-au pierdut contextul în care funcționau. În ceea ce privește substantivul „limbă”, el este întrebuințat, fie cu semnificația de etnie: „Într-aceste oști era fel de fel de limbi, arnăuți, greci, sârbi, români”⁴⁵, fie cu semnificația de păgâni: „Mergând învățați toate limbile, botezând pre ei”⁴⁶; „Oare cine va fi îndemnat de limbă păgână să între cu dânșii și să slujească bozilor”⁴⁷.

Popor figurează în *Traianida* cu accepțiunea de națiune. Până la acest uz, *popor* se apropia de sensul secundar al lui *norod*, acela de mulțime de oameni: „Până ce s-au întors Ieremia și poporul său din Vavilon. Înainte ca *popor* să devină sinonim pentru *națiune*, el îi desemna pe membrii unei parohii. La începutul anilor 1980, câțiva cercetători germani – Klaus Bochmann, Werner Bahner și Eva Behring – alături de un grup de cercetători ai Institutului de Studii Sud-Est Europene au început cercetarea diacronică a substantivului *popor*, dar proiectul n-a fost finalizat. În *Traianida*, *popor* înseamnă fie „naționalitate”, „nație”, fie este asimilat de *gintă*: „Un popul care naște din alți doi populi bravi / Nu poate ca să fie un popul slab de sclavi / Românii dovediră mărita origină”⁴⁸. O viitoare cercetare ar trebui să caute motivele pentru care scriitorul utilizează forma *popul* (în alternanță cu *popolul*), art. *pop(o)ulul*, pl. *pop(o)uli* după ce, pe aceeași pagină apare forma *popor*. H. Tiktin nu ia în considerare asemenea diferențe morfologice. Ce distincție este între „populii Mesiei și Iliriei”⁴⁹ și „popoare”? La prima vedere, s-ar părea că localizarea spațială ar semnifica „populație”, trib, grup etnic care nu locuiește în niște granițe determinate, în vreme ce forma cealaltă s-ar referi la popor ca națiune.

5. Câteva concluzii și perspective

Studiul de față a încercat să lărgescă interesul pentru *topoi*-i clasici absorbiți de viziunea romantică. Investigarea fenomenului, schițată de Paul Cornea într-unul dintre subcapitolele *Originilor romantismului românesc – Continuitatea și metamorfoză*

⁴¹ Apud H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. II, 1988, p. 231.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Apud H. Tiktin, *op. cit.*, p. 774.

⁴⁵ Apud H. Tiktin, *op. cit.*, p. 558.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 625.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 489.

în circulația motivului „*fortuna labilis*” – poate fi încă extinsă. *Locus amoenus*, *poeta vates* și *ubi sunt* devin vehicule prin care circulă ideologia națională a romanticilor români. Secularizarea și naționalizarea *topoi*-lor reprezintă una din căile de elaborare a imperativelor naționale. *Traianida* poate fi socotită un apogeu al folosirii acestor procedee retorice. Epopeea lui Bolintineanu face parte dintr-o rețea de texte care deposedează clasicismul de recuzita stilistică. *O noapte pe ruinurile Târgoviștei* a lui I. Heliade-Rădulescu sau câteva dintre secvențele din *Peregrinul transilvan* al lui I. Codru-Drăgușanu sunt probabil cele mai elocvente exemple.

O viitoare cercetare ar viza similitudinile între *Traianida* și *Memento mori*, pornind de la compararea *toposului* discutat în prezentul articol. Am putea urmări influența lui Bolinteanu asupra lui Eminescu, în descrierea „raiului Daciei”. În preajma lui 1870 sunt compuse două poeme epice de mari întinderi, similare până la un punct, care marchează intersecția între oratoria patriotică stridentă, angajată politic, încercând să mobilizeze resorturile orgoliului național și lirismul emanat de peisajul desfătărilor.

Pornind de la relație între *Traianida* și *Dioptra*, ar merita văzut dacă Bolintineanu are o legătură mai strânsă cu vechiul scris românesc. Dar, probabil cel mai incitant proiect ar fi elaborarea unei noi ediții critice a *Traianidei*. Un scriitor atât de cultivat și atât de fascinat de mitologie, nu poate fi decât unul care încă așteaptă să fie descoperit pe deplin, cu toate inegalitățile și eșecurile creației sale.

BIBLIOGRAFIE PRIMARĂ

- Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, III, *Poezii*, ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, București, Editura Minerva, 1982.
Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, X, *Publicistică*, ediție îngrijită de Teodor Vârgolici, București, Minerva, 1988.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

1. Generală

- Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2006.
G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* [1909], cap. VIII (*Un junimist patruzeciopist: Vasile Alecsandri*), în vol. *Opere*. I. *Spiritul critic în cultura românească, Scriitori și curente, Opera literară a d-lui Vlahuță*, Ediție coordonată de Victor Durnea, *Introducere* de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014.
Idem, *Opera literară a d-lui Vlahuță* [1912], cap. *Epocile literaturii române moderne*, în vol. *Opere*. I. *Spiritul critic în cultura românească, Scriitori și curente, Opera literară a d-lui Vlahuță*, ediție coordonată de Victor Durnea, *Introducere* de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014.
I. C. Chițimia, Stela Toma (coordonatori), *Crestomație de literatură română veche*, vol II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
Paul Cornea, *Originile Romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*, București, Editura Minerva, 1972.

- Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- Virgil Nemoianu, *Îmblânzirea romantismului. Literatura europeană și epoca Biedermeier*, ediția a II-a, traducere de Alina Florea și Sandra Aronescu, București, Curtea Veche Publishing, 2004.
- Liviu Papadima, *Literatură și comunicare: relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- D. Popovici, *Romantismul românesc. Partea I: prima perioadă romantică (1829–1840), scriitorii de la Dacia literară*, cuvânt înainte de Tudor Vianu, prefață de Dan Simonescu, ediție îngrijită și note de Ioana Petrescu, Editura Albatros (colecția Lyceum), 1972.
- H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2. überarbeitete ergänzte Auflage* von Paul Miron, Band II, D–O, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1988.
- H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2. überarbeitete ergänzte Auflage* von Paul Miron, Band III, P–Z, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1989.
- Leon Volovici, *Apariția scriitorului în cultura română*, ediția a II-a, București, Curtea Veche Publishing, 2004.

ABSTRACT

In this study, we propose for analysis a topos of the classical literature – *locus amoenus* – treated in a romantic vision, based on the national epopee *Traianida* by Dimitrie Bolintineanu. The refuge in the past does not mean so much nostalgia, but especially the transformation of missing values in distant times – such as patriotism and heroism – into alternatives to the desolate present. *Locus amoenus* is conceived according to nation's the needs, in fact the concept by which romantic intellectuals try to provide the optimal answers to the dilemmas, anxieties and problems of the community. The past receives utopian valence. The freedom and dignity of the Dacians, the mythical aura of the rulers like Decebalus and the respect that Dacia imposed on the Roman Empire are transformed for the purposes of Romania.

Keywords: Dimitrie Bolintineanu, *locus amoenus*, Classicism, epopee, Romanticism, national ideology.